

Ткач Б.О.

студентка,

Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури

ЕКСПРЕСІЯ ЯК ХУДОЖНІЙ ПРИЙОМ У ТВОРЧОСТІ ЕҐОНА ШІЛЕ ТА ФРАНЧЕСКИ ВУДМАН

Аспект вивчення художньої діяльності австрійського художника Егона Шіле та американської фотографині Франчески Вудман виник у зв'язку з актуальністю дослідження специфіки мистецького сприйняття світу в контексті художніх засобів виразності та експресивної образності робіт даних митців. Адже цей симбіоз зумовлює вплив на всі сфери життя творчої особистості, визнаність їх творів, впізнаваність та актуальність.

Наявність факторів експресії у творах мистецтва пов'язана із внутрішніми та зовнішніми чинниками, що формують емоційний стан художника. Експресія (лат. *expressio* – вираження) – сила вираження, вияву почуттів, переживань тощо; підкреслене виявлення почуттів; виразність, напружена емоційність. Експресія, у свою чергу, впливає на формат мистецької діяльності, тому доцільний розгляд даної проблеми на межі дослідження двох наук: мистецтва і психології [1, с. 41]. Майстерність художника часто визначає його вміння досконало маніпулювати емоціями глядача. Тисячоліттями митці накопичували досвід передачі важливих культурних знаків, звертаючись до наших почуттів, а саме сенсуального сприйняття. Найпростіші емоції з'явились у вже на ранніх етапах еволюції, провокуючи появу найрізноманітніших феноменів, які уважно фіксує мистецтво. «Мистецтво, в якому немає емоцій, в основі своїй не мистецтво», стверджував Поль Сезанн. Мистецтво має викликати емоції. Експресія є потужним ресурсом в мистецтві, можливо одним із основних.

Метою нашого дослідження є аналіз взаємодії емоцій і творчої діяльності Е. Шіле та Ф. Вудман, прояви експресії в їхніх мистецьких творах, маскулініть і фемінність як чинник особистої самоідентифікації митця, в цілому – значення автопортрету для автора та мистецького світу.

Слово експресіонізм вживали в сучасному розумінні вже в 1850-х роках, його походження часом пов'язують з картинами, які

виставив 1901 року в Парижі забутий нині художник Жульєн-Огюст Ерве. Він їх назвав експресіонізмами [2]. Однак існує альтернативна думка, за якою слово увів у вжиток чеський історик мистецтва Антонін Матейчек у 1910 році як протилежність імпресіонізму: «Експресіоністи бажають, перш за все, виразити себе... (експресіоніст заперечує) безпосереднє сприйняття й вибудовує складніші структури, що пов'язані з психікою... Враження та мисленнєві образи проходять крізь людське мислення, немов би через фільтр, який очищає їх від усіх матеріальних деталей мислення, щоб створити їх чисту суть, засвоюються і утворюють більш загальні форми, типи, які художник виражає через прості, скорочені формули і символи» [3]. Для митців глибинні суперечності буття видаються хаотичними і непізнаваними, старі цінності ставляться під сумнів і відкидаються.

Теоретичною основою наряду стали положення німецького естетика К. Фідлера (1841–1895), який висунув «теорію бачення» та «формотворчості». Мистецтво характеризується ним як засіб виходу людини зі стану самотності та відновлення зв'язку з природою з метою подолання хаосу почуттів та «духовне оволодіння світом». Своєрідним маніфестом експресіонізму була дисертація німецького мистецтвознавця В. Воррінгера «Abstraktion und Einfühlung» (1907), в якій абстрагування митця від реального світу, інтуїція представлені як більш надійні засоби проникнення в його сутність, ніж чуттєве сприйняття, що лине лише по поверхні явищ [4, с. 173]. Термін «експресіонізм» досить гнучкий, що дозволяє об'єднати настільки несхожих художників як Ернст Людвіг Кірхнер, Пауль Клее, Егон Шіле і Василь Кандинський [7, с. 16].

У 2018 році протягом чотирьох місяців у філії галереї Тейт у Ліверпулі проходила виставка «Життя в русі: Егон Шіле/Франческа Вудман». Егон Шіле (1890–1918) – живописець і графік, радикальний художник Австро-Угорської імперії, і не менш провокаційна американська фотографія Франческа Вудман (1958–1981), яка також зробила головним об'єктом художнього дослідження власне тіло [5]. Екзистенція, пошуки сенсів, розуміння себе, соціуму, страждання, деформація, оголене вразливе тіло в їхній творчості є засобом вираження внутрішнього стану: страху, невпевненості, бажання одночасно відкритися світові та сховатися в свою мушлю. В їхній одержимості власним зображенням неважко помітити і паралелі з сучасністю, нарцистичним століттям селфі, що стирає межі між інтимним і публічним, естетикою і псевдоестетикою. Однак між самомилюванням і

спробою зрозуміти себе велика відмінність: перше дратує, друге заворожує силою емоційного переживання, експресією звучання.

Провокаційні автопортрети Егона Шіле давно стали класикою, однак поряд з чорно-білими готичними фотографіями американки Вудман в його роботах з'являється несподіваний момент, який робить художника початку ХХ століття набагато ближче до сучасності [6]. Художники назавжди залишаться молодими: Шіле пішов у двадцять вісім 1918 року у Відні від епідемії іспанки, що забрала життя пів-Європи, Вудман – у 22, у Нью-Йорку в 1981-му. Обидва змогли реалізувати свій талант зовсім рано: Вудман розпочала практично в підлітковому віці, Шіле – трохи вийшов за поріг юності. Їх, безумовно, об'єднує інтерес до теми вразливої підліткової сексуальності. Вони залишили безліч автопортретів, в яких оголеність взагалі не була нарцистичною, а болочим спостереженням та пошуком власного «я» [6].

Роботи двадцятирічного Егона Шіле набувають самостійності й оригінальності, їх головними особливостями стають лінія і контур, а фірмовим знаком – сексуальність і еротика як уособлення життя-смерті. Надалі лінійний стиль Шіле знаходить типову для експресіонізму драматичну напруженість: моделі представлені у складних спіралеподібних розворотах, пози, змальовані різкими вигинами незграбного контуру, передають внутрішній надлом. У портретах Шіле тілесні рухи мають фізіономічну виразність, а міміка – красномовність жесту. Болісний надрив, душевне сум'яття влучно зображено у фігурах оголених з їхньою афектованою жестикуляцією і спотвореними пропорціями. Шіле жив в епоху зародження фрейдизму. Саме в цей період у суспільстві вперше наважились говорити про сексуальність людини. Художник починає досліджувати це через автопортрети. Якщо розглянути теорію мистецтва, то ню і автопортрет були різними жанрами, а Шіле вирішив їх об'єднати. Автопортретів у Егона дуже багато, вони різняться між собою – подвійні, потрійні, напівоголені, оголені і зазвичай в них вже важко розгледіти особисті риси самого автора. Сам художник говорив: «Коли я бачу себе цілком, я повинен бачити себе і знати, чого я хочу, знати не тільки, що відбувається всередині мене, а й як я здатний виглядати, які кошти є в моєму розпорядженні, з яких загадкових субстанцій я створений і що з них я сприймаю і сприйняв досі» [8].

Нью-йоркська художниця Франческа Вудман, яка займалася улюбленою справою – фотографією, лишалася в тіні і не була

знаменитою. Про геніальність Вудман почали говорити вже після її смерті. «Я відкривала мову, щоб люди могли бачити» – так написала в своєму щоденнику дівчина 19 січня 1981 року перш ніж зробити крок назустріч смерті через вікно власної квартири. Франческа не помилилась – люди дійсно побачили її мистецтво, проте якою ціною! Сьогодні без її світлин неможливо уявити мистецтво ХХ століття.

Багато із зображень Вудман не мають назви і відомі тільки за місцем і датою. Вона часто фотографувала в приміщенні, знаходячи занедбані місця, в яких створювала свої композиції [9]. Художниця найчастіше фотографувала себе в складно побудованому, фантазмагоричному інтер'єрі з вікнами і дзеркалами. Її знімки фокусуються на проблемі самої можливості зображення, природи і меж сприйняття зорового образу. Бекграундом для її творчості слугували живопис і фотографії сюрреалізму, автопортрети Ремедіуса Варо, Фріди Кало, але особливо фоторобіт Ханса Беллмера, з американських майстрів – Кларенса Джона Лафліна і Ральфа Юджина Міт'ярда. Розщеплення, перевтілення в щось інше, трансформації, метаморфози – один із ключових сюжетів сюрреалізму у всіх його проявах. Вже з тринадцяти років Франческа Вудман вміла створювати глибокі, психологічні фотографії, використовуючи унікальний візуальний стиль. Вудман вдалося озвучити боротьбу, яка, зазвичай, робить людей німими [10]. Таким чином, експресивні автопортрети Шіле більш маскулінні, відверті та напористі. В автопортретах ж Вудман, навпаки, зображення змазано, завуальовано, сюрреалістично. Це постійне вислизання від спостережливого пильного погляду глядача, зникнення з кадру, уникнення розглядання, оцінки. Це така своєрідна втеча від власної ідентичності, хроніки особистого зникнення, які вона демонструвала у своїх фотографіях. Але в обох художників вразлива чуттєвість навмисно наближається до еротизму, шокуючи тогочасного спостерігача. Втім, сьогодні автопортрети обох сприймаються абсолютно спокійно, а часом виглядають як відверті селфі, що трапляються у віртуальному просторі. У вас є хоча б один знайомий, який ніколи не фотографував себе? І дійсно, навряд чи знайдеться такий. Проте особистості, які здатні дивитися і бачити, слухати і чути, мислити і досліджувати, знаходять в цьому щось більше. У моєму розумінні, Франческа Вудман та Егон Шіле одні з них.

Список використаних джерел:

1. Прокопович Т.А. Експресія творів сучасного мистецтва. Живопис. Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. 2016. № 3. С. 40–45.
2. New York: World University Library, 1970, p.25; Richard Sheppard, «German Expressionism», in *Modernism:1890-1930*, ed. Bradbury & McFarlane, Harmondsworth: Penguin Books, 1976, p. 274.
3. Cited in Donald E. Gordon, *Expressionism: Art and Ideas*. New Haven: Yale University Press, 1987, p. 175.
4. Експресіонізм // Лексикон загального та порівняльного літературознавства. Чернівці : Золоті литаври / голова ред. А. Волков. 2001. С. 173–175.
5. Жизнь в движении: Эгон Шиле/Франческа Вудман. URL: <https://posta-magazine.ru/article/world-art-shows-june-2018/>
6. Франческа Вудман приблизила Эгона Шиле к современности. URL: <http://art-and-houses.ru/2018/08/23/francheska-vudman-priblizila-egona-shile-k-sovremennosti/>
7. Эшли Басси. Экспрессионизм. Москва : ЗАО «БММ», 2007. 453 с.
8. Культура і життя. № 43, 25 жовтня, 2013. С. 8.
9. Raymond, Claire. *Women Photographers and Feminist Aesthetics* (неопр.). 2017. 21 April. doi: 10.4324 / 9781315628912
10. Быть ангелом: фотограф Франческа Вудмен. URL: <https://cameralabs.org/12000-byt-angelom-fotograf-francheska-vudmen>